سەروتار

لە پەراوێزی کولتوورەوە

قەیرانی خوێندنەوە

سەرنووسەر

(بەبێ پشوودان ئێمە ڕووبەڕووی زەبرە کتوپڕەکانی مەعریفە دەبینەوە)
کلۆد لیڤی شتراوس

* زەکەریا تامر-ی نووسەر و چیرۆکنووسی گەورەی عەرەب لە وتارێکیدا بەناوی (ئەوەی بە پێکەنینت دەهێنێ و گریاناوییە) دەڵێ: [لە حەفتایەکاندا سەردانی ئەڵمانیای ڕۆژهەڵاتم کرد، لە بەرلین لە کۆبوونەوەیەکدا کە ژمارەیەکی زۆری نووسەران و ئەدیبانی ئەوێی لەخۆ گرتبوو پرسیاریان لێ کردم: «لە وڵاتانی عەرەبیدا ژمارە و تیراژی چاپی کۆشیعرێک، کۆ چیرۆکێک چەندە؟!»، ئەوکاتە کە ژمارەی دانیشتوانی ئەڵمانیای ڕۆژهەڵات نزیکەی (١٧) ملیۆن کەس دەبوو، تەنانەت یەک نەخوێندەواریشیان تێدا نەمابوو، بۆیە پەشۆکام و شڵەژام و هەوڵم دا لە وەڵامی ئەو پرسیارە هەڵبێم، بۆیە بە کەفوکوڵێکی شۆڕشگێڕانەوە کەوتمە باسی تاوانەکانی ئیمپریالیزم و داگیرکاری و کۆنەپەرستی و هێزەکانی چەوساندنەوە، بە سوێ و ئازارێکی پێشکەوتنخوازانەوە باسم لە بڵاوبوونەوەی نەخوێندەواری و نەخوێندەواران کرد و پاشان بێدەنگ بووم و دەمی خۆم داخست، بەڵام دیار بوو خاوەن پرسیارەکە پیاوێکی بە نەزاکەت نەبوو، بەوەی لە منی بیست باوەڕ و قەناعەتی نەهێنا، بۆیە جارێکی دیکە پرسیارەکەی خۆی ڕوونتر، بەڵام بە تەنگ پێ هەڵچنینەوە دووبارە کردەوە، ناچار بووم ددان بە حەقیقەتە تاڵەکەدا بنێم و وتم: داو و دەزگایەکانی چاپ و بڵاوکردنەوەی لای ئێمە سێ هەزار دانە، یان پێنج هەزار دانە لە هەر کتێبێک لە چاپ دەدەن، ئەوە لەکاتێکدا ئەگەر کتێبەکە هیچ ئابڕووبردنێکی لە پاڵدا نەبێ. ئەوەی بە دەممدا هات وتم، لەوکاتەدا بە شەرمەوە تەماشای بەرپێی خۆم دەکرد، چرپە چرپێک گەیشتە گوێچکەکانم، یەکەم جار وام زانی چرپە چرپی ناڕەزایی دەربڕین و واق وڕمان و سەرکۆنەکردنی واقیعێکی ڕۆشنبیریی دواکەوتووانەیە، بەڵام زوو تێگەیشتم کە ئەوە چرپە چرپی سەرسامبوون و ڕێزلێگرتنەو لە باوەڕنەکردنیانەوە هاتووە بەوەی درکاندم. پێیان وتم، کۆ چیرۆکێک، یان کۆ شیعرێک لە وڵاتی واندا هەزار، یان لە باشترین حاڵەتدا دوو هەزار دانەی لێ لە چاپ دەدەن. ئەوکاتە نووسەر و ئەدیبەکانی ئەڵەمان جەستەمیان بەبێ سەر بینی، هەرچی سەرم بوو لێ نەکرابووەوە، بەڵام بە شانازییەوە لەسەروو هەورەکانەوە دەسووڕایەوە. پاش چەند ڕۆژێک بە شاعیرێکیان گەیشتم وا پێشکەشیان کردم کە شاعیرێکی خاوەن جەماوەرە و هەواداری خۆی لەناو کوڕان و کچاندا هەیە، شاعیرەکە پێی ڕاگەیاندم کە ئەو شاعیرێک نییە شیعر بنووسێ و لەناو گۆڤار و کتێباندا بڵاویان بکاتەوە، بەڵکو ئەو تەنیا (وشە) بۆ گۆرانی دەهۆنێتەوە، پاشان ئاوازیان بۆ دادەنێ. شاعیرەکە بە دەنگێکی نیمچە گریاناوییەوە وتی گۆرانی چاک کە وشەکانی جوان بن و ئاوازەکەی خۆش بێ بە باشی لەلایەن جەماوەرەوە پێشوازی لێ ناکرێ و جێی بایەخی ئەوان نییە، بۆیەشە ئێستا کەوتووەتە ئاوازدان و ڕێکخستنی وشەی پڕوپووچ و بێ سەروبەر، تا داهاتێکی بەدەست بکەوێ و ژیان و گوزەرانێکی خۆشی بۆ دەستەبەر بکات، بەڵام لە ساڵێکدا وشە و ئاواز بۆ یەک گۆرانی دادەنێ کە بە دڵ و میزاجی خۆی ساز کرابێ، کە هەر ئەوەشیان دەبێتە جێگەی سەرنجی نووسەران و هونەرمەندان، ئەو گۆرانییە لەلایەن بەشی هەرە زۆری جەماوەرەوە پێشوازی لێناکرێ. زەکەریا تامر دەڵێ دوای بیستنی ئەو قسانەی شاعیرەکە، بە ڕێز و خۆشەویستییەکی قووڵەوە تەماشای ئەو شاعیرەم کرد و وام دەزانی هەزاران ساڵە هاوڕێمە، ئەوجا گەیشتمە ئەو قەناعەتە کە ئەڵمانیاش وەک هەر وڵاتێکی عەرەبی وایە. ئەوە قسەی ڕووناکبیر و داهێنەرێکی گەورەی عەرەبە سەبارەت بە وڵاتانی

عەرەب و وڵاتێک ئەمەی وتووە کە ئەمڕۆکە بەشێکی گرنگە لە وڵاتانی ڕۆژئاوایی.

* ڕێکخراوی (یونسکۆ) لە نوێترین ئاماری خۆیدا دەڵێ: ڕێژەی خوێندنەوەی کتێب لەلای ئەوروپییەکان (٣٥) کتێبە لە ساڵێکدا، ئیسرائیلییەکانیش لە ساڵێکدا (٤٠) کتێب دەخوێننەوە، کاتێکیش لەگەڵ ڕێژەی بایەخدان بە خوێندنەوەی کتێب لە وڵاتە عەرەبییەکان بەراوردی دەکات، جیاوازییەکی گەورە و زەق لە نێوانیاندا بەدی دەکرێ، چونکە دەبینین لە سەرجەم وڵاتانی عەرەبیدا لە ماوەی ساڵێکی ڕەبەقدا بە (٨٠) کەس تەنیا (١) کتێب دەخوێننەوە. ئەو ژمارانەش کە لێرەدا دەیانخەینە ڕوو زۆر جێی متمانەن و باوەڕپێکراون و لە ناوەندی ئامار وەرگیراون کە ساڵانە (یونسکۆ) سازیان دەکات و بەدەستیان دەهێنێ. هەر بەپێی ئامارێکی دیکەی ڕێکخراوی (یونسکۆ) ژمارەی نەخوێندەوار لە وڵاتانی عەرەبیدا کە کوردستانی بەشە عەرەبییەکەشی بەگەڵ داوە، لە کۆی ئەو (٢٠٠) ملیۆن کەسەی کە ژمارەی دانیشتوانی وڵاتانی عەرەبە و ناسیونالیستە عەرەبەکان دەیگەیەننە (٣٠٠) ملیۆن، بە (٦٠) ملیۆن نەخوێندەوار مەزەندە کراوە. هۆیەکەشی بەپێی ئەو ڕاپۆرتەی لە (یونسکۆ) دەرچووە، بۆ ئەوە دەگەڕێنێتەوە کە بەشی هەرە زۆری دارایی و داهاتەکانی وڵاتانی عەرەب کە داهاتی فرۆشی نەوتە بۆ بواری سەربازی گەڕاندووەتەوە. (یونسکۆ) هەر لەو ئامارەیدا دەڵێ لە (عیراق) (٥) ملیۆن نەخوێندەوار هەیە، کە بە داخەوە بە وردی ڕێژەی نەخوێندەواری ناو ئەو (٥) ملیۆن کەسە نازاندرێ چەندیان کوردن، بەڵام دیارە ڕێژەیەکی بەرچاوی ئەو (٥) ملیۆن عیراقییە کوردن. ئەمانە بە حوکمی نەخوێندەوارییەکەیان لە بنەڕەتەوە بەلای خوێندنەوەی کتێباندا ناچن، خوێندەوارەکانی کوردیش بەوانەشیانەوە کە دەرچووی زانکۆکانن، یان تەنانەت تێزی ماستەر و دکتۆراشیان بەدەستهێناوە پێیان دەوترێ (خوێندەوار- متعلم)، نەک ڕۆشنبیر، چونکە زۆربەی ئەوانە بۆ بەدەستهێنانی باوەڕنامە خوێندوویانە، نەک بۆ بەدەستهێنانی ڕۆشنبیری و مەعریفە و بەرزکردنەوەی ئاستی ڕۆشنبیرییان، بۆیە عەرەب واتەنی (شتان بین المتعلم و المثقف)، واتە جیاوازی نێوان (خوێندەوار) و (ڕۆشنبیر) ئاسمان و ڕێسمانە.

* وەک دەبینین ئەمڕۆکە پرۆسەی خوێندنەوە و فراوان کردنی ئاسۆی بیرکردنەوە و هۆشیاری لەلای تاکی ئێمە زیاتر پەیوەستە بە دەستەبژێکەوە کە خۆیان بۆ خوێندنەوە و نووسین تەرخان کردووە، زۆر کەم ڕێ کەوتووە خوێنەواری کورد کە هۆگر و متووی خوێندنەوەیە، تەنیا خۆی بۆ خوێندنەوە تەرخان کردبێ، بۆیە ئەوانەی دەخوێننەوە لە هەمان کاتیشدا نووسەرن، واتە تاکەکانی کۆمەڵگای ئێمە بە تەنیا بۆ خودی خۆیان، خۆیان ڕۆشنبیر ناکەن و ناخوێننەوە، هەموو ئەوانەی ئەمڕۆکە دەخوێننەوە، دەستیان داوەتە قەڵەم و دەنووسن و بەرهەم و نووسینیان هەیە. بە داخەوە لەم ساڵانەی دواییشدا بارودۆخی «خوێندنەوە» تەواو ئاڵۆز بووە و کارەساتاوی دەبینرێ، چونکە دەبینین زۆربەی هەرە زۆری نووسەران و ڕۆژنامەنووسان نەک هەر ناخوێننەوە، بگرە فریای خوێندنەوەی بەرهەمی یەکتریش ناکەون، ئەوانەشیان کە دەنووسن و کەناڵەکانی بڵاوکردنەوەیان سەرقاڵ کردووە و ناخوێننەوە بۆ خۆی دیاردەیەکی عەنتیکەی دروست کردووە، ئیتر نازانین ئەو جۆرە نووسەر و ڕۆژنامەنووسانە (بەبێ خوێندنەوە) چ جۆرە مەعریفە و ڕۆشنبیرییەک بەرهەم دەهێنن و چ جۆرە زانیارییەک دەکەنە خۆراکی خوێنەرەکانیان؟ بە تایبەتی خوێنەرانی ئەو سەردەمە کە هەر وا زوو بە هەموو نووسینێک قایل نابن و بە هەر بیروڕایەکی سادە و ساکار قەناعەت ناهێنن و بە هەموو دوعایەک ناڵێن ئامین. کار گەییوەتە ئەوەی لەم ڕۆژگارەدا «نووسین» و «نووسەرایەتی» ڕێز و پەیام و پیرۆزی خۆی لە دەست بدات و هەر کەسێ لەلای خۆیەوە ڕاست بێتەوە و بنووسێ و لافی نووسەرایەتی و ڕۆژنامەنووس بوون لێبدات، کە ئەوە بێ سەروبەری و نەبوونی هەستی بەرپرسیارەتی کردنە بەرانبەر بە وشە و پەیامی نووسین و نەمانی بنەما و پێوەری نووسەرایەتییە. پاشان دەردی ئەو تاڵان و فەرهوود کردنەش کە ڕەنج و ماندووبوونی نووسەرانی ناو خۆمان و دەرەوەی خۆشمان داڵ قووت و حەپەلووش دەکرێن لەولا بوەستێ، نووسینە باشەکانیش ئەوەندە دووچاری پەلاماری لاسایی کردنەوە و جوینەوە دەبنەوە و ئەوەندە دەوترێنەوە خەریکە بە میللی دەکرێن و دەبنە فۆلکلۆر، بۆیە بیروڕایەکان و نووسینەکان و تەکنیکی چارەسازکردن و هەڵخستنی زۆریان پێکدەچن و لە یەکترەوە نزیکن، تەنانەت شێوە و شەمایلی زۆر لە ڕۆژنامەکان، گۆڤارەکان، چاپەمەنییەکان لەیەکەوە نزیکن، جا بەهۆی یەک سەرچاوەیی زانیارییەکانیانەوە بێ، یان یەک شێوەی چارەسەرکردن و تەکنیکی نووسین بێ لەلایەن زۆربەی نووسەرەکانەوە، یان یەک ئاراستەیی ڕۆژنامەڤانی بێ، بە تایبەتیش ئەو دەردە پتر ڕووی کردووەتە ئەوانەی لە بواری سیاسیدا دەنووسن. نیشاندانی ئەو ئامار و داتا زانستییەی ڕێکخراوی (یونسکۆ) زەق کردنەوەی دیمەنی ئەو پەتایەیە کە زۆر بە ڕوونی دیاردەی (نەخوێندنەوە) بە گشتی و نەخوێندنەوەی کتێب بە تایبەتی نیشان دەدات، نەخاسما دیاردەی پشت کردنە کتێب خوێندنەوە لە وڵاتانی عەرەب و لەناو ئەوانیشدا کوردستانی بەشە عەرەبییەکەی، بە تایبەتی کە نە ئێمە و نە ئەوان پێشینە و ڕەگو ڕیشەیەکی خوێندنەوە و داوونەریتێکی وامان لەلا دروست نەببوو، کاتێ لەپڕ هۆیەکانی (ڕاگەیاندن) و (گەیاندن)ی سەردەم هەمووومانی لەگەڵ خۆیان ڕاپێچا و داگیری کردین و ئێمەیان خستە ژێر ڕکێفی سیحر و کاریگەری و پەراوێزی خۆیانەوە.

* لێرەوە دەڵێین پێویستە پرۆسەی (خوێندنەوە) هەموو کۆمەڵگا بگرێتەوە و تەنیا لە بازنەی دەستەبژێرێکدا بەگیر نەیەت، ئەم پرۆژەیەش دەبێ بە چەند قۆناغێک و لە مەودایەکی زەمەنی درێژخایەندا جێبەجێ بکرێ، تا «خوێندنەوە» ببێتە پێویستییەک لە پێویستییەکانی ژیان، نەک وەک ڕووکار و کەمالیات تەماشا بکرێ، ئەوکاتە «جەماوەر»ەکەمان دەبێتە (خوێنەر) و خوێندنەوەش دەبێتە پرۆسەیەکی سەرتاپاگیری میللی و ئەوسا دەتوانین بڵێین پێمان ناوەتە ناو دروست کردنی کۆمەڵگایەکی شارستانی و هۆشیار، کە باشتر ڕاستوچەپی خۆی دەبینێ و بەرچاوی ڕوونە. ڕۆماننووسێکی گەورەی وەک (ئەریش ماری ڕیمارک) سەبارەت بە «جەماوەر»ی ڕۆژئاوا لە

ڕۆمانە بەناوبانگەکەیدا (شەوەکەی لشبۆنە) لەسەرزاری یەکێک لە پاڵەوانەکانی دەنووسێ: [دەبینی چۆن جەماوەرەکەمان دوای وشەی پانوپۆڕ و بریقەدار دەکەون، گوێ بەوە نادەن دەنگ و هاواری ئەو وشانە لە چەپەکانەوە دەبیستن، یان لە ڕاستڕەوەکانەوە، لەلای ئەو «جەماوەر»ـە گرنگ ئەوەیە هەست بکەن لەولا کەسانێک هەن لە جیاتی ئەوان قورسیی بیرکردنەوەی قووڵ و بەرپرسیارەتییان لە کۆڵ دەکەنەوە ل٥٢] ئەوە بینینی (ڕیمارک)ـە بۆ «جەماوەر»ی وڵاتانی پێشکەوتووی ڕۆژئاوا، دەبێ ئێمە کە بەهیچ شێوەیەک کارمان لەسەر پەروەردەکردنی جەماوەری خۆمان نەکردووە بڵێین چی؟

* ئەوانەی پێشتر باسمان لێوەکردن هەندێ نموونەی بەرچاوبوون لە ئاستی هۆشیاریی جەماوەر و ڕادەی پێشوازی کردنیان لە پرۆسەی خوێندنەوە و بەرزکردنەوەی ئاستی چێژ و قووڵکردنەوەی تێڕوانینەکانیان، بۆ باشتر چێژ وەرگرتن و تێگەیشتنیان لە ژیان و دیاردەکانی، بۆیە لەکاتی «خوێندنەوە»دا پێویستە جیاوازی لەنێوان «خوێنەر» و «جەماوەر»دا بکرێ، چونکە کاری داهێنەرانەی ئەدەبی و هونەری بۆ خۆی بایەخدانە بە جوانی و نهێنییە شاراوەکانی ژیان. کاری نووسین ژەهراوی کردنی کەشوهەوای ژیان و ناشیرین و گەنیو کردنی نییە، بۆیەشە داهێنەر هەمیشە بە «جەنگاوەر»ێک دەچوێنرێ کە یەکەمین کار و دواکاری جەنگانە لە ژیاندا، بە مەبەستی ئەوەی لەسەر ئاستی دامەزراوە و داوودەزگایەکاندا دژی ناشیرینی و دزێوی و گەنیو بوون بجەنگێ و جیهان بەردەوام جوانتر و جوانتر و نوێ بکاتەوە. بەداخەوە ئەمڕۆکە پرۆسەی خوێندنەوە بۆ خۆی بووەتە پرۆسەیەکی تایبەت بە «دەستەبژێرێک» و سەرجەمی کۆمەڵگای ئێمەی نەگرتووەتەوە، کە بوونی ئەو جۆرە خوێنەرەی کتێبیش، بەتایبەتی کتێبی داهێنەرانەی چاک و قووڵ، بۆ خوێنەرێکی زیرەک و خەمخۆری کتێب دەبێ وەک ئەو تەورداسە وا بێ کە بەهۆیەوە ئەو شەختە و بەستەڵەکەی ناخی خوێنەر بشکێنێ. پێم وایە نووسەری کاریگەر و خاوەن شێوازی تایبەت و سەرنجڕاکێش، یان نووسەری خاوەن خوێنەر هەر ئەوەی کردووە و ئەوە دەکات، بۆیە من چەند باوەڕم بە نووسەری تایبەتمەند و جیاواز هەیە، ئەوەندەش باوەڕم بە خوێنەری خوڵقێنەر هەیە، ئەوانە هەردووکیان تەواوکەری یەکترین، چونکە وەک ئەدۆنیس دەڵێ: (خوێنەر بۆ خۆشی خوڵقێنەرێکی دیکەیە)، بە واتای ئەوەی خوێنەر بە قەدەر خوڵقێنەرەکە دەور و کاریگەریی خۆی هەیە لە خوێندنەوەی تایبەت بەخۆی بۆ تێکستەکان و دیاردەکان و دۆزینەوە و پەی بردن بە نهێنی و جوانییەکانی داهێنان.

* زانایانی کۆمەڵناسی پێیان وایە سێ دیاردە کۆمەڵگەی دواکەوتووی پێ دەناسرێتەوە: (١) گەمژەیی و گەلحۆیی (حەماقەت). (٢) زۆر بلێیی (چەنەبازی). (٣) بەکاربردن (ئیستیهلاک)، لەناو کۆمەڵگایەکی دواکەوتووی لەو جۆرە دەبێ بە چ جۆرە بەرنامەیەکی تۆکمە و داڕێژراو و چ ڕەنجێکی فەرهادانە کۆمەڵ لەو دیاردە کوشندانە ڕزگار بکرێ، تا ببێتە کۆمەڵگایەکی تەندروست، یان هەر نەبێ کۆمەڵگایەکی نیمچە تەندروست بێنینە بەرهەم. ڕاستە لەو جۆرە کۆمەڵگایانەدا کەسانێک هەن دەخوێننەوە، لەوانەیە زۆریش بخوێننەوە، بەڵام ئەو خوێندنەوەیە بە هیچ شێوەیەک کاری لە گۆڕینی ژیان و دنیابینی و چێژ و عەقڵییەت و هەڵسوکەوتیان نەکردووە. بەشی هەرە زۆری خوێنەرانی ئێمە لە تەنکاوی ژیاندا ژیان بەسەردەبەن و دەگوزەرێن، بۆیە خوێنەری سۆز و عاتیفە و میزاجن، ئەو سۆز و عاتیفەیەش لە زۆربەی جارەکاندا زوو زوو دەگۆڕێ، ئەوەش لەبەر ئەوەیە کە ئادەمزاد خۆی بەردەوام دەگۆڕێ و لەژێر زەبری کارتێکردنەکانی دەرەوەی خۆی دایە، بەتایبەتیش لایەنی سۆزداری ئینسان کتوپڕ و زۆرتر گۆڕانی بەسەر دادێ و لەسەر شێوە و بارێکی وەستاو ناگیرسێتەوە. بۆ نموونە جاری وا هەیە هەست و سۆزی خۆشەویستی دەگۆڕێ بۆ دۆخی ڕق لێبوونەوە، ڕق لێبوونەوەش هەندێ جار دەگۆڕێ بۆ هەستی خۆشەویستی. تەرەفداری و لایەنگیری بیروباوەڕ و بۆچوونێک لە لای دەگۆڕێ بەدژ وەستان بۆ بیروباوەڕێکی تری فیکری و هاوسۆزی پەیداکردن لەگەڵ ڕێباز و قوتابخانەیەکی دیکە. لەم ژیان و گەردوونەدا کە هەموو شتێکی قابیلی نوێ بوونەوە بێ، ئەمە بۆ خۆی کارێکی ئاساییە و مەنتیقی پێشکەوتن و ژیانە، بەڵام لێرەدا لە هەر شتێ گرنگتر ڕاستگۆییە لە باوەڕهێنان بەو نوێ بوونەوە و گۆڕانەی بۆی هەوڵ دەدەین، هیچ نەبێ ڕاستگۆبوون بەرانبەر هەست و سۆزی مرۆڤانەمان لەگەڵ کەسەکان و دیاردەکان و ڕێباز و قوتابخانە و فیکر و بینۆگە و دید و بیروبۆچوونەکان، کە پێویستە بە پاکژی و خاوێنی و ڕاستگۆیی هەست و بیروڕای خۆمان لەبارەیانەوە دەرببڕین و گوزارشتیان لێ بکەین، هەر ئەوکاتەش ئەو کەسە ڕاستگۆیانە لە پێوەندییان بە کەسەکان و دەوروبەر و بیرباوەڕەکانەوە، زیاتر لەلای خەڵکی دەبنە مایەی ڕێز و خۆشەویستی.

* بە ڕاستی شەڕە دەنووک و ناوونا تۆرە لەیەکتری نان و زمان زبری و دەمشڕی لە نووسین، ڕۆڵی گەورەی لە دوورکەوتنەوەی خوێنەران لە کتێب و خوێندنەوە هەیە، ئەوەندەی دەبێتە هۆی لەدەستدانی پەیامی نووسەران، ئەوەندەش لەلای خوێنەران پەرچەکردار دروست دەکات. نووسین کە لە بنەڕەتدا پەیمانێکی ڕاستگۆیانەی نێوان نووسەران و خوێنەرانە لە ئارادا نامێنێ، لە کاتێکدا ئەرکی نووسین بۆ خۆی بڵاوکردنەوەی پەیامی خۆشەویستییە لەناو ئادەمزاددا، کاتێ خوێنەران دەبینن هەندێ نووسەر پیشەکەیان بووەتە ئاشووب گێڕان و قەڵەم فرۆشی و کلکە سووتێ کردن، ئەوکاتە باوەڕ و متمانەیان بە نووسەران و نووسینەکانیان نامێنێ و ئەم ڕێز و پەیمانەی نێوانیان پووچەڵ دەبێتەوە، بەمەش ئاسایشی دەروونیی خوێنەران تێکدەچێ و تووشی شڵەژانی دەروونی دەبن و لە نووسین دەبێزرێن، چونکە یەکێک لە هۆیەکانی دواکەوتنمان لە کاروانی شارستانیەت و زانست وەک پێشتر باسمان لێوە کرد، قسەبازی و چەنەبازی و زۆر گوتن و جوینەوەیە، کە ئەمڕۆکە ئەم دیاردەیە زۆر بە زەقی لەناو نووسینی کوردیدا بوونی هەیە، خوێنەرانی ئێمەش وەک براندیللۆ دەڵێ پێویستیان بە جۆرە کتێبێکە کە [یان چێژی لێ وەربگرن، یان بە قووتدان قووتی بدەن، یان جۆرە کتێبێک بێ کە هەرس بکرێ و دواتر نوێنەرایەتی بکرێ).